

тивність використання такої моделі і з метою аналізу загальної динаміки процесу економічного зростання шляхом застосування аналітичної теорії неперервних дробів.

5. Запропоновані багатofакторна модель процесу економічного зростання регіону і динамічні моделі його основних чинників та алгоритми їх оптимізації дозволяють здійснювати теоретичні та експериментальні дослідження шляхом поліваріантного аналізу різноманітних альтернативних сценаріїв економічного зростання, наближуючи їх до реальних умов та цілей управління соціально-економічним розвитком відповідних територіальних соціально-економічних систем залежно від наявних можливостей і сподівань їх основних економічних суб'єктів, і передусім населення.

6. Практичні результати проведених досліджень можуть надалі використовуватись центральними та регіональними органами державного управління, зокрема, відповідними структурними підрозділами обласних та інших місцевих державних адміністрацій, а також органами місцевого самоврядування, у тому числі утвореними ними комісіями з розробки та реалізації регіональних і менш локальних стратегій та програм соціально-економічного розвитку, при визначенні механізмів забезпечення економічного зростання у нових умовах. Їх практичне застосування слугує не лише вдосконаленню оператив-

ного аналізу економічної інформації, а й її ефективному використанню з метою прискореного адаптування різного рівня територіальних соціально-економічних систем до ринкових засад їх функціонування.

1. Долишній М., Злупко С. Основи регіоналізації: концептуальний підхід // Регіональна економіка. – 2003. – № 3. – С. 7–17.

2. Зварич І.Т. Модель впливу валютного курсу на економічне зростання // Економіст. – 2005. – № 9. – С. 34–36.

3. Економічне і соціальне становище Івано-Франківського регіону за січень-травень 2006 року. Стат. бюлетень // Гол. управління статистики в Ів.-Фр. обл. – Івано-Франківськ, 2006. – 208 с.

4. Зварич І.Т. Модель впливу інвестиційної політики на економічне зростання // Теорія і практика сучасної економіки. Матеріали VI Міжнарод. конференції: Черкаси, 28–30 вересня 2005 року / Відповідальний редактор Хом'яков В.І. – Черкаси: ЧДТУ, 2005. – С. 376–379.

5. Зварич І.Т. Модель економічного зростання з врахуванням циклічної зміни основних факторів // Вісник Хмельницького націон. ун-ту. – 2005. – № 5/2005/ч. 2, т. 2. – С. 218–220.

6. Зварич І.Т. Модель процесу (динаміки) економічного зростання регіону // Зб. наук.праць «Моделювання регіональної економіки». – Івано-Франківськ: Плай. – 2005. – С. 116–129.

7. Івано-Франківщина. Україна. Світ за 2004 рік: стат. щорічник // Гол. управління статистики в Ів.-Фр. обл. – Івано-Франківськ, 2005. – 592 с.

The article contains new solution of the scientific modeling of region's economic growth under the circumstances of basic factors' permanent changes.

Романюк М.Д.

ВЗАЄМОВПЛИВ ЕКОНОМІЧНОГО І СОЦІАЛЬНОГО РОЗВИТКУ РЕГІОНІВ: ВІДМІННОСТІ, ШЛЯХИ ПОДОЛАННЯ

У статті розкриваються особливості взаємовпливу економічного і соціальногo розвитку регіонів, а також регіонального людського розвитку в Україні і, зокрема, в областях Карпатського регіону. Узагальнено та згруповано показники за напрямками соціального розвитку для визначення індексу людського розвитку регіону. Обґрунтовується соціальна пріоритетність економічного розвитку регіону, здійснення заходів державної регіональної соціальної політики.

Ключові слова: регіональний людський розвиток, індекс людського розвитку, соціальні

пріоритети економічного розвитку регіону, державна соціальна регіональна політика.

І. Вступ. В сучасному світі більшість країн міжнародної спільноти і в першу чергу всі демократичні країни живуть за принципами формування ефективної соціально-економічної стратегії, спрямованої на забезпечення матеріального та духовного добробуту населення. В економічній діяльності урядів високорозвинених країн наріжним каменем виступає пріоритетність людського розвитку.

Україна, як демократична держава стратегічною метою якої є інтеграція до Європейського економічного співтовариства

в своїй як зовнішній, так і внутрішній політиці теж сповідує принцип пріоритетності соціального розвитку економіки. І це її стратегічний курс.

II. Постановка завдання. Протягом тривалого часу серед моделей розвитку суспільства домінували ті, у яких основний акцент робився на економічне зростання і способи його прискорення. Вважалося, що досягнення економічного піднесення автоматично впливає та сприяє прогресу у розвитку людини і всього суспільства. Однак в остаточному підсумку теорія прямо пропорційного зв'язку між «економічним зростанням» та «розвитком людського потенціалу» не виправдала себе. А тому наприкінці ХХ століття найбільш прийнятною стала концепція розвитку, яка передбачає розвиток людського потенціалу як, власне, мету та критерій суспільного прогресу, а не як засіб для економічного зростання.

Проблеми, що пов'язані з посиленням соціальної орієнтації економіки в цілому по Україні та в її регіонах, зокрема, особливо актуалізуються у зв'язку з обранням нового Президента України та призначенням нового Кабінету Міністрів України. В питанні посилення соціальної орієнтації економіки в Україні простежуються як чималі позитивні зрушення, так і мають місце значні протиріччя, а то і заморожування окремих соціальних програм. І це особливо яскраво віддзеркалюється на регіональному рівні в діяльності органів державної влади і місцевого самоврядування. І нині на часі є розробка і реалізація виваженої державної соціальної регіональної політики, якої, на наш погляд, зараз просто нема.

III. Результати. Саме відсутність активної регіональної політики протягом усього часу державної незалежності України і особливо починаючи з середини 90-х років призвела до посилення дезінтеграційних тенденцій, послаблення міжрегіональних економічних зв'язків та порушення ефективної взаємодії по вертикалі «центр-регіон», диференціації регіонів за рівнем конкурентоспроможності та якості життя людей. Серед інших причин цьому значній мірі «сприяла» зміна структури і спеціалізації економіки регіонів, зміна власника, соціально несправедливі умови приватизації державної і комунальної власності, зменшення державних інвестувань в охорону здоров'я та освіти.

Як наслідок це призвело до соціальної нерівності регіонів України. Регіоналізм – це складний соціально-економічний та політичний феномен, що притаманний країні, в якій загострюються регіональні проблеми (економічні, соціальні, демографічні та ін.), актуалізуються суперечності між територіями і центром або окремими територіями, чи між тими і іншими разом. Регіональна стратегія України в сучасних умовах має передбачати подолання відмінностей між регіонами за рівнем життя, умовами економічного, соціального та демографічного розвитку.

В Україні, що успадкувала від колишнього СРСР одержавлену економіку, жорстке централізоване планування та адміністративно – командне управління не було і мови про вдосконалення організаційних засад регіональної політики, у тому числі і у соціальній сфері, оскільки сама людина, її етнічна індивідуальність розглядалися як гвинтик у жорстко зацентралізованій системі. Інша річ – нинішні умови, коли демократизація цього процесу, поєднання економічних інтересів регіону та держави з особистими інтересами людей створюють необхідні об'єктивні і суб'єктивні умови для ефективної самореалізації регіонального економічного і людського потенціалу.

В сучасних умовах, коли проводиться структурна перебудова господарського комплексу в регіонах України і, насамперед, промислового, впроваджуються нові форми власності і господарювання, здійснюється перерозподіл функцій і повноважень між центром і адміністративно-територіальними утвореннями, регіон, як економічно самостійний об'єкт господарського управління, виходячи з наявних природних, фінансових, трудових ресурсів та інших економічних умов і потреб, знає і має змогу краще розв'язувати локальні проблеми соціально-економічного розвитку регіону. Тобто на шляху сучасних економічних перетворень більшість важливих соціальних проблем вирішується на регіональному рівні для найвигіднішого використання наявних економічних ресурсів.

Серед показників, які служать основою для діагностики соціально-економічного розвитку окремого регіону – це спрямованість загальних економічних і соціальних перетворень за певний період та за основними елементами життєзабезпечення населення.

До них належать: можливість отримання роботи у відповідності з рівнем освіти та професійної кваліфікації, здобуття освіти, придбання житла, одержання медичного обслуговування, а також ряд елементів самореалізації особистості і передусім тих, що стосуються прояву самостійності та ініціативи, поваги людської гідності, свободи слова, друку, зборів, можливостей відпочинку, тобто всього того, що забезпечує гідне людське життя, матеріальний та духовний добробут людей.

Відомо, що сутність соціальної політики полягає у цілеспрямованих діях держави та її органів по забезпеченню прав і створення можливостей кожному члену суспільства на гідний рівень життя та гармонійний розвиток. При чому форми і методи державної регіональної політики мають бути диференційованими за конкретними об'єктами впливу, що поділяються на три основні групи:

1) До першої групи відносяться найменш забезпечені верстви населення – інваліди, пенсіонери з мінімальною соціальною пенсією, багатодітні сім'ї, матері одиночки. По відношенню до них соціальна політика виконує захисну функцію, підтримуючи їхні доходи через систему соціального забезпечення.

2) Другу групу впливу становить економічно активне населення. Функція соціальної політики стосовно цієї групи активна і пов'язана із створенням умов для трудової діяльності, регулювання зайнятості і доходів, удосконаленням механізмів мотивації продуктивної праці.

3) Третім найбільшим об'єктом соціальної політики виступає все населення країни, вплив на яке здійснюється за допомогою конструктивної функції і спрямований на розвиток трудового потенціалу, підтримку здоров'я, підвищення культурного рівня, надання послуг соціального характеру через розвиток соціальної інфраструктури.

Чільне місце в системі заходів соціальної політики відводиться забезпеченню пріоритетів людського розвитку. Досягнення цієї мети можливе за умов створення сприятливого економічного, політичного, екологічного та соціального середовища. Тобто для кожного регіону стан людського розвитку набуває відповідного кількісного виміру і передбачає застосування цілого ряду показ-

ників, в тому числі інтегральних за певними напрямами і аспектами.

На погляд більшості вчених нині в Україні для визначення індексу регіонального людського розвитку застосовуються узагальнені згруповані показники за дев'ятьма напрямками соціального розвитку:

1. Стан і охорона здоров'я населення.
2. Фінансування людського розвитку.
3. Екологічна ситуація.
4. Рівень освіти населення.
5. Демографічний розвиток.
6. Розвиток ринку праці.
7. Матеріальний добробут.
8. Умови проживання населення.
9. Соціальне середовище.

Якщо проаналізувати показники за напрямками людського розвитку в окремих регіонах України, то з областей Карпатського регіону за індексом регіонального людського розвитку за підсумками 2005 року Львівська область відноситься до другої групи або категорії областей і перебуває на 8 місці за рейтингом. Для Львівщини характерним є середній показник за двома аспектами людського розвитку і низький за одним показником. Івано-Франківська та Закарпатська області віднесені до третьої категорії і перебувають відповідно на 13 і 4 місці за рейтингом індексу регіонального людського розвитку. Для цих областей низькі значення мають показники за 3-4 аспектами людського розвитку. А четверта область Українських Карпат – Чернівецька входить до четвертої категорії областей і за рейтингом індексу регіонального людського розвитку знаходиться на 24 місці.

В сучасних умовах дійсне багатство країни визначається станом соціально-культурної сфери, яка забезпечує розвиток людини. А тому в структурі національного багатства все більше значення набувають інвестиції в людину, що передбачає витрати на освіту і професійне навчання, охорону здоров'я і підтримку трудової та соціальної активності людей, а також інші соціальні витрати, що покликані в кінцевому результаті формувати так зване «здоров'я нації». А це означає здоров'я фізіологічне, здоров'я економічне, здоров'я моральне.

Разом з тим залишаються поки що не розв'язаними проблеми фінансування людського розвитку на регіональному рівні і в пер-

шу чергу в депресивних регіонах України. Конкретні заходи державної політики щодо фінансування розвитку людського потенціалу з урахуванням регіональних відмінностей потребують подальших розробок та обґрунтування необхідних змін у Бюджетному кодексі країни, введення Податкового кодексу України. Недосконалі державна політика фінансування розвитку людського потенціалу в окремих регіонах України призвела до його зниження, загострення диспропорцій у розвитку між окремими регіонами України, що в майбутньому може значно ускладнити й політичну ситуацію у нашій країні.

Складність розробки моделі фінансування людського розвитку в Україні, адекватній сучасним вимогам, пояснюється недооцінкою (а в деяких випадках і нерозумінням) ролі людського розвитку в економіці країни. Слід погодитись з твердженням провідних українських економістів, що необхідно розрізняти такі категорії як людський розвиток та людський капітал. У концепції людського капіталу інвестиції в людину розглядаються передусім як засіб збільшення продуктивності праці й доходу. У концепції ж людського розвитку високорозвинута благополучна людина – це мета, а забезпечення її добробуту виступає кінцевим і єдиним завданням розвитку. Тобто, людський капітал розглядається не як засіб досягнення добробуту людей, а як обов'язковий компонент їхнього добробуту. Подібний підхід використовується в тих країнах Євросоюзу (Скандинавські країни насамперед), які зорієнтовані на концепцію загального добробуту.

Поставлені завдання щодо покращення людського розвитку в Україні стримуються нестачею фінансових ресурсів на всіх рівнях: від домогосподарства і регіону до держави в цілому, що насамперед, позначається на демографічних процесах в Україні. Втрата за останнє десятиріччя (1994–2004 рр.) більше п'яти мільйонів чисельності населення засвідчує про вельми тривожні тенденції у людському розвитку. Стрімке падіння рівня життя населення нашої країни у 90-ті роки ХХ століття і формування глибокого розриву між історичними стандартами рівня життя і його реальним рівнем призвели до того, що реалізацію дітородних орієнтацій на дводітність 80 % молодих подружжів пов'язують з необхідністю створення умов для забезпечення належного рівня доходів, а близько двох тре-

тин – окремої квартири. Особливо гострим є ці проблеми у великих містах.

Перші роки ХХІ століття у фінансуванні людського розвитку в Україні поряд з певними досягненнями були допущені серйозні помилки. Надмірна концентрація зусиль на підтримку малозабезпечених верств в цей період не лише не дала змоги розв'язати минулі проблеми, а й призвела до формування низки нових. Всі наявні бюджетні ресурси спрямовувалися на виплати населенню, в результаті навантаження на бюджет стало неприпустимо великим. Це призвело не тільки до перевантаження бюджету, а й до формування у значної частини населення утриманської позиції. Практично це була політика спрямована на підтримку бідних верств населення за рахунок перерозподілу доходів середнього шару суспільства, а не зменшення бідності як такої. Для подолання вказаних проблем в розвинених країнах не стільки піднімають податки на доходи заможних верств населення, скільки оптимізують видатки в тому числі і на різні соціальні виплати.

Якщо детальніше проаналізувати рівень соціального розвитку Карпатського регіону за окремими напрямками і аспектами індексу людського розвитку слід зазначити, що за рівнем демографічного розвитку Львівщина займає 3 місце, Івано-Франківщина – 5, 6 місце – Чернівецька область і 19-Закарпатська. В Івано-Франківській області, наприклад, середня тривалість життя становить 70,5 проти 68 років по Україні, в тому числі у чоловіків 65,3 року, у жінок – 75,8 року. Поряд з цим починаючи з 1997р. природній приріст набув від'ємних значень, а в період з 1995 по 2005 р. область втратила в чисельності населення 80 тис. осіб. Високою є дитяча смертність, коефіцієнт якої протягом останніх п'яти років коливається від 10,0 до 14,5 немовлят на 1000 народжених (по Україні – 10 немовлят).

Щодо порівняльної оцінки розвитку регіональних ринків праці то Закарпатська область займає 8 місце, Львівська – 16, Івано-Франківська – 21, а Чернівецька – 27. Останнє місце Чернівецької області є результатом низької економічної активності населення (54,8%) і рівня її реалізації (46,3%), а також найвищого серед регіонів рівня безробіття (15,4%) та найнижчу в країні питому

вагу працюючих в умовах, що не відповідають санітарно-гігієнічним нормам (11,3%).

Найсильніший вплив на визначення місця регіону за індексом людського розвитку мають рівень, освіти, умови проживання та матеріальний добробут населення, а найменш помітною, що викликає занепокоєння є дія фінансування людського розвитку. Освіта населення, як відомо, здійснює найбільш помітний вплив на рівень людського розвитку регіону. І хоч за останні два роки спостерігається певне підвищення показників освіти у Івано-Франківській і Чернівецькій областях саме ці області Карпатського регіону займають низькі позиції: Львівська – 16 місце, Чернівецька – 18, Івано-Франківська – 23, Закарпатська – 24. Щодо інтегрального показника стану та охорони здоров'я області Карпатського регіону перебувають на лідируючих позиціях (Закарпатська – 1 місце, Івано-Франківська – 4, Львівська – 9) за виключенням Чернівецької області – 25 місце.

Слід зазначити, що фінансова складова людського розвитку більшою мірою, ніж інші, віддзеркалює спрямованість регіональної соціальної політики. Найгірша ситуація з фінансуванням людського розвитку спостерігається у Закарпатській (27 місце), Чернівецькій (26 місце) та Івано-Франківській (25 місце) областях. Ці області входять до аутсайдерів за розмірами видатків місцевих бюджетів на освіту та охорону здоров'я, а також за питомою вагою видатків на охорону здоров'я в сукупних соціальних видатках.

Аналізуючи регіональні умови проживання слід зазначити, що їх оцінка спирається на характеристики ступеня забезпеченості житлом, його комфортності, впорядженості та розвитку інфраструктури. За даним показником Львівська область перебуває на 11 місці, Закарпатська – на 15, а найгірші умови проживання є в Чернівецькій (27 місце) та Івано-Франківській (26 місце) областях. Основними причинами цього є висока питома вага сільських поселень, що незадовільно забезпечені водою, каналізацією.

В соціальному розвитку регіону особливе місце займає соціальне середовище.

За індексом соціального середовища на відміну від інших характеристик людського розвитку найкращою із року в рік зберігається ситуація в Закарпатській (1 місце), Івано-Франківській (2 місце), Чернівецькій (3 місце) та Львівській (4 місце) областях. Тут найнижчі в Україні коефіцієнти злочинності, усталені шлюби.

Якщо проаналізувати субсидії, що виділяються сім'ям на житлово-комунальні послуги на газ і паливо, то у Львівській області у 2005 році такі субсидії виділялися 85,7 тис. сім'ям на суму 7,3 млн. грн., в Чернівецькій області – 49 тис. сім'ям на суму 6,2 млн. грн., у Івано-Франківській – 46,7 тис. сім'ям на суму 4,5 млн. грн. та у Закарпатській області субсидії виділялись 45,1 тис. сімей на суму 3,8 млн. грн.

IV. Висновки. На сучасному етапі трансформації соціально-економічної та політичної систем в Україні і забезпеченню успішного функціонування соціально орієнтованої ринкової економіки вкрай необхідною є розробка та реалізація заходів активної державної соціальної регіональної політики, що безсумнівно вирівнює існуючі диспропорції в рівнях економічного і соціального розвитку окремих регіонів України, сприятиме підвищенню матеріального і духовного добробуту населення в усіх регіонах України.

1. Грішнова О.А. Людський розвиток: Навч. посіб. К.: КНЕУ, 2006. – 308 с.

2. Регіональний людський розвиток: статистичний бюлетень. Державний комітет статистики України. К., – 2006. – 40 с.

3. Україна у цифрах 2005. Статистичний довідник./ За ред. Осауленка О.Г. Державний комітет статистики України. К.: Консультант, 2006. – 248 с.

The peculiarities of the regional people's development in Ukraine and especially in the Carpathian region are enlightened in this article. The data concerning the directions of social development for the identification of the index of people's development in the region are generalized and grouped. The social priority of economic development of the region and the fulfilling of the measures of a state regional social policy is grounded.